

2. A KUTATÓMUNKA, AZAZ A TÖRTÉNELEM MEGISMERÉSE

2. 1. Történelem és történettudomány

Történelmünket különböző szinteken kutathatjuk, ennek megfelelően tehát a helytörténet-kutatás sem követelhet magának megkülönböztetett figyelmet; módszerei ugyanazok, mint általában a makrotörténeti kutatásoké, csupán helyi szintekre eresztve. A következőkben ilyen összefüggéseiben ismerkedünk meg azokkal a megállapításokkal, felosztásokkal, módszerekkel, amelyeket tárgyalva rámutatunk mind a közösre, mind pedig a különösre, ami természetesen minden szinten jelentkezik.

Mindenekelőtt meg kell különböztetnünk egymástól a történelmet mint fejlődési folyamatot a tudománytól, amely hozzásegít ennek a folyamatnak a megismeréséhez. Rendkívül zavaró, de sok tekintetben érthető és megmagyarázható, miért éppen itt tapasztaljuk azt a gyakori reflexet, amellyel az ismeretlennel szemben védekezünk: ti. hogy amit nem látunk, az nincs is. Aztán itt is, mint egyebütt, végül arra kényszerülünk, hogy kinyissuk a szemünket, szétnézzünk magunk körül, s feltárjuk az ismeretlent.

A történelem mint fejlődési folyamat folytonos, megszakíthatatlan, pontosabban: addig nem szakad meg, míg ember él a Földön. Ha most csak próbaképpen megsaccolnánk, hogy ebben a pillanatban is hányan kutatják ezt a folyamatot, talán megnyugtatna bennünket, milyen nagy ez a szám. Ám mint bevezetőnkben már rámutattunk, rendkívül nehéz ezt a tudós fajtát (is) összpontosítani, érdeklődésüket-kutatásaikat irányítani és koordinálni, s mondani sem kell, hogy a műkedvelő történészek esetében a helyzet még reménytelenebb. Ez tudatosulván bennünk talán még pánikba is esünk, s minden hitünk megrendül, hiszen az is nyilvánvaló, mennyi fehér foltot kellene még eltüntetni távolabbi múltunkból is, nem hogy az egyébként mind népszerűbb legújabb korról bíbelődjünk. (Abba pedig csak rémálmainkban gondoljunk bele – és minél ritkábban – hogy közben a „történi történelem” száguldva gázol el bennünket s cserben hagy részvétlenül!) Éppen ez értékelheti fel annyira a helytörténet-kutatásokat, hiszen geográfiaileg leszűkíthető területekkel foglalkoznak, nem pedig politikailag determinált, változó államhatárokon belüli országokkal, se nem népekkel, nemzetekkel, akiknek már a pusztá definiálása is komoly fejfájást okoz.

2. 2. A történelem felosztása

Itt mindjárt el is érkezünk egy olyan szükséglethez, amelyet most azonnal ki kell elégítenünk, mielőtt még továbblépnénk, azaz témát választanánk, és kutatni kezdenénk, ti. a történelem felosztásához. Itt nem pusztán beskatulyázási kényszerről vagy rendszerező mániáról van szó, hanem alapvető módszertani kiindulópontból, amely esetünkben felérhet akár Arkhimédész famózus fix pontjával is.

Először is itt van az **idő** kérdése. Az idő, ugye, kezdet nélküli, végtelen, tőlünk független. A történelem idősíkja ellenben jobban behatárolható: volt kezdete, s reméljük, hogy nem lesz vége; elképzelhető tehát egy félegyenesként, amelyen bejelölhetjük az általunk elhatárolható korszakokat, ezen belül a meghatározó éveket...¹ A történelem időbeli felosztására szolgál a **periodizáció**, ami nagyon régi találmány, és éppen ezért többször átesett már revíziókon. Például a kezdőpont tologatása miatt, hiszen őstörténetünk, illetve történeti korunk kezdetét – hála az újabb felfedezéseknek, illetve tudományos módszereknek – egyre korábbra tudjuk tenni. A klasszikus ókor–középkor–újkor–legújabb kor időhatárainak tologatása szintén történhet a megismerési feltételek, lehetőségek, módszerek fejlődése nyomán; de nagyon gyakran – sajnos – ideológiai okokból is, s ezen belül nem mentes a nacionalista megfontolásoktól sem. Emellett nyilvánvaló, hogy a mi korszakolásunk elsősorban Európa-centrikus, s itt sem minden területen egyformán működik. Valaki most azt mondaná, mi értelme van akkor az egésznek? Mi pedig azt válaszoljuk, hogy legalább akkora, mint a fény sebességét lemérni nemcsak légüres térben, hanem más közegben is. Ennek kérdése, ugyebár, fel sem merül?

Mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a történelemben az idő nemcsak mértékegység, hanem ugyanakkor keret, amelybe az események beilleszkednek. A történészek számára nem elsődleges fontosságú, hogy egy háború hány évig tartott (annak szenvedő alanyai persze más véleményen lennének); a kiváltó okok, a következmények, a háború alatti történések jóval nagyobb értékkel bírnak, az években történő behatárolás itt csupán a keret.

■

¹ Ez persze ellentmond hitbéli hagyományainknak, hiszen a zsidó–keresztény történelmi idő nem végtelen. Azt megelőző, illetve más vallási elképzelések szerint viszont ez az idő ciklikus. Nem itt, és nem én döntöm el, kinek van igaza, mert ez már hit kérdése, s különben is könyvtárnyi irodalma van, amiből néhány magyar nyelven is megjelent munkát a témában elmélyülni szándékozók e könyv irodalomjegyzékében is megtalálhatnak.

A periodizálás időbeni eligazodásra szolgál, s ha egy történész világosan behatárol egy korszakot, és szilárd argumentumokkal tudja alátámasztani ezt, akkor ez mások számára is tájékozódásul szolgál. Hogy azonban ezt példával alátámaszthassuk, immár át kell térni a történelem **térbeli felosztására**, hiszen egyes történelmi események mindig behatárolható területen történnek. Ezek a területek lehetnek közel egymáshoz, de lehetnek távoliak is. S ha az idő esetében félegyenesekkel példálózunk, itt a halmazokat tudjuk szemléltetesként bevetni, hiszen a területek mint halmazok metszhetik vagy érinthetik egymást, lehet egyik a másikban vagy több egy közösben – sokféle variáció lehetséges. S ezért, amikor azt mondjuk, hogy Európában a középkor Amerika felfedezésével (1492) zárult, akkor a magyar történészek joggal protestálnak, hogy á, dehogy, Mohácsnál dőlt el minden (1526). S ha már itt vagyunk, maradjunk is Magyarországon, amely ezt követően három részre szakadt, s nyilvánvaló, hogy az újkor nem egyforma időben kezdődött mindenütt. Sőt a volt hódoltsági területek sem egyformán fejlődtek a későbbiekben; gondoljunk csak a Tisza mentére, amely délen mindvégig a törökök felvonulási területe volt, később pedig improduktív határőrvidék, egészen a XVIII. század közepéig. 1751-ben viszont a volt határőrvidéki községek egy részéből kiváltságos kerület alakult, amelynek fejlődése másképp folyt, mint a vármegyerendszerbe visszakebelezett területeké, s akkor még nem is szóltunk az új szabad királyi városokról, Szabadkáról, Zomborról vagy Újvidékről. De a kiváltságos Tiszai koronakerületen belül is voltak különbségek, hiszen Óbecse, Ókanizsa (Magyarkanizsa) és Zenta mezővárosi szabadalmakat kaptak... Nyilvánvaló tehát, hogy a nagy periodizáción belül területenként finomítanunk kell, s ezeket a nüanszokat állandóan szem előtt tartanunk. Egy-egy település történetét kutató helytörténésznek, mivel kutatása tárgyát a legkisebb területi egység képezi, éppen ezért különösen gondot kell fordítania ezekre a finombeállításokra. A különböző területek eltérő fejlődéséből következik azután a párhuzamos-relatív kronológiák használata, tehát minden területnek meg lehet a saját kronológiája, bár az ezek közötti eltérés sok esetben jelentéktelen, szinte említésre sem méltó.²

² Egy vajdasági helytörténész dolga különösen nehéz, ha belegendolunk: korszakonként különféle földrajzi-történeti fogalmak használatára kényszerül. Hol vármegyékben, hol Vajdaságban, hol Délvidékben gondolkodunk. Lényegében ez nem gond. A baj ott van, ha munkánk során ezeket nem pontosítjuk, definiáljuk. A Délvidék alatt például koronként eltérő nagyságú területeket értettek.

A puszta területi felosztásnál könnyebb a dolgunk, ám kérdés, hogy országok avagy nemzetek történetét kutassuk-írjuk? Felvetődik ugyanis egyes nemzetek-népek történetének problémája; ez ugyanis nem mindig esik egybe az országhatárral. A viták még dúlnak, mi pedig csak szelíden és csöndesen újólág rámutatnánk arra, hogy egyes nemzetek történetét mindig valamilyen nemzeti felbuzdulásból írták. Magyarországon például Trianon miatt tértek át a nemzet történetének írására, mivel a nemzet fogalma tágabb, mint az országé. Egyébként mindinkább úgy tűnik, hogy a nemzetek csakugyan elhalóban vannak, s velük a nemzetek történetének kutatása, megírása is, és mindinkább előtérbe kerül a terület. Ellentmondani látszik a tény, hogy Európa-, sőt világszerte fellobbannak mindenféle nacionalizmusok. Értelmezzük ezeket inkább az új felfogás, szemléletmód szülési fájdalmaiként, mintsem egyfajta *revivalként*, s bízunk benne, hogy ebbe a szülésbe nem halunk bele.

S talán mondanunk sem kell, hogy a területi felosztásnál természetesen különösen kidomborodik, felértékelődik a helytörténet szerepe, hiszen ennek markáns jelei már most mindinkább előtűnnek.

A harmadik felosztás **tartalmi**, a történelmet ugyanis nemcsak időben és térben lehet behatárolni, hanem tartalmilag is, vagyis témákra felosztani. A történelem témák szerinti felosztása ma már igen differenciált, sőt első látásra merő káosz. Az ember szinte minden tevékenységi formájának megvan a saját története. Az egész leginkább egy fa igen szerteágazó lombkoronájához hasonlít, amittől gyakran nem látni az erdőt. Miután azonban széthajtjuk a lombokat, világosan kivehetők a fő ágak: a gazdaságtörténet, a társadalomtörténet, a művelődéstörténet... Utána következnek az elágazások: bármilyen további leszűkítés elképzelhető, lényeg, hogy az emberi (múltbeli) tevékenységet egy-egy szegmentumára lebontva vizsgáljuk adott időben és helyen. Előzetes figyelmeztetés (hiszen később erre még visszatérünk): ne feledjük, hogy egy-egy ág a másik nélkül nem létezik! Nem úszhatjuk meg olyan olcsón, hogy csupán egy ágat-ágacska tanulmányozunk, s eközben a többit figyelmen kívül hagyjuk. És pláne ne gondoljuk, hogy a történelem csupán eseménytörténet, jobbik esetben politikai történet, hiszen van úgy, hogy – forrásaink szerint – látszólag évekig nem történik semmi. Pedig nagyon sok olyan apró változást lehet feltárni, ami persze nem hasonlítható egy nagy felfedezéshez, ami alapjaiban változtatta meg egy vagy több nép gazdasági-társadalmi életét; netán egy forradalomhoz vagy háborúhoz, ami milliók sorsát befolyásolta. A történelem nemcsak szenzációkból áll, mint ahogyan a bulvársajtó hőseinek élete sem csupán botrányokból.

2.3. Megismerhető-e a történelem?

Bevezetőnkben érintettük már azt a problémát, amely a történelem megismerhetőségének tagadásából fakad. Ennek tulajdonképpen semmi köze a képzettséghez, vagyis attól függetlenül, hogy valaki hivatásosként avagy passzióból űzi ezt a „mesterséget”, előbb-utóbb felteszi magának a kérdést: valóban megismerhetők-e a múlt eseményei olyan formában, ahogyan megtörténtek? Ha ez mindenkit megnyugtat: a kétely mindig megmarad, és ez nemcsak a történettudományra érvényes, sőt nem is csak a társadalomtudományokra, mint ahogyan azt sokan tévesen gondolják. Dilemmák vannak a természettudományokban is, de azok ritkábban jutnak el hozzánk. A társadalomtudományok ugyanis magával az emberrel foglalkoznak, antropocentrikusabbak, emberközeliek, és talán érthetőbbek is számunkra. Az a tény például, hogy jóval több a műkedvelő helytörténész, mint az amatőr csillagász vagy természetbúvár, mindennél szebben beszél. (Komoly felmérések erről persze nincsenek, de csak nézzünk szét saját környezetünkben!)

Persze jó kérdés, hogyan ismerhetjük meg a történelmet, amikor mi, annak kutatói is része vagyunk; sőt, azok is, akik számára közkinccsé tesszük. Ezzel pedig bezárulni látszik a kör, mert ha a jelen, amelyben élünk és alkotunk, szintén része a törtéző történelemnek, hogyan tudjuk legalább virtuálisan kivonni magunkat belőle. Kizárni mindazokat az érdekeket, ráhatásokat, amelyek egy történész gondolkodását, személyiségét is nap mint nap egyre formálják, a pusztá egzisztenciális létről nem is szólva (a legtöbb történész – enyhén szólva – nincs éppen túlfizetve, s ha mégis igen, akkor az már hátsó szándékkal történik).

A kétely önmagában még nem probléma; akkor válik azzá, amikor egyesek ennek örve alatt nagyon kényelmes utat választva, mintegy öngazolásul, felelőtlen burjánzásokba fognak, szépirodalommal degradálván a történetírást. Félreértés ne essék, jómagam mindmáig kedvelem a történelmi regényeket, s ezek sokat segítenek a múlt megértésében, de megvan a helyük mind a szépirodalomban, mind pedig a történetírásban. A történelem, vele a helytörténelem is, az utóbbi időben fokozottabban jelen van a szépirodalomban mifelénk is, fontos tehát megakadályozni a határok elmosódását és újból kihangsúlyozni, vastagon aláhúzni, hogy *a történetkutatás tudomány, amelynek módszerei vannak, s ezek segítségével igenis megismerhető múltunk*. Persze lehetetlent a történettudománytól nem lehet követelni. Hiszen múltunkról csupán annyit tudhatunk meg, amennyi forrást feltártunk. S vannak időszakok, amelyek valamilyen okból kifolyólag nem sok nyomot hagytak maguk után; vagy ezek a nyomok

megsemmisültek. Meg aztán a társadalom soha nem támogatja olyan mértékben ezeket a kutatásokat, ahogyan ezek megkövetelnék, s itt nem is mindig csak az anyagiakra gondolok, hanem az erkölcsi támogatásra is. Hiszen egy hétköznapi ember nem tapasztalhatja meg közvetlenül a bőrén a történeti kutatások hasznosulását: nem eheti-ihatja meg, nem gyógyítja ki valamelyik betegségből, nem teszi kényelmesebbé az életét; még csak nem is pihenteti, mint egy filléres, egy szuszra kiolvasható (s azonnal felejthető) olvasmány. Tudatunkba való beépülése araszolva történik, szinte észrevétlenül válik identitásunk részévé, mindenféle látványos csinnadratta nélkül.

A történettudomány igen hosszú fejlődési utat tett meg, sokáig nem is volt önálló tudomány (többen ezt az önállóságát ma is tagadják); volt némi tévút, sőt nem egy zsákutca. A gondot mindig az okozta, hogy korszaktól függetlenül – egy-egy erőtlen kísérlettől eltekintve – a történészek nem voltak képesek átlátni a történelem összetettségét vagy pedig éppen ebből az okból tagadták ennek az összetett képnek a megismerhetőségét. Ennek következtében olykor kizárólag egy témára koncentráltak, amely szerintük meghatározó szerepet játszott az emberiség életében (gazdaság vagy társadalom); vagy a történelem szerintük elsődleges mozgatóerőire (anyag vagy szellem); vagy pedig a módszereket tekintve voltak sokszor kizárólagosak (narrativitás, strukturalizmus, kvantitatív módszer stb.). Más társadalomtudományokhoz hasonlóan, olykor ezek az értelmezések, módszerbeli „újítások” itt is divatszerű áramlatokként jelentkeztek, igen gyakran semmi újat nem mondva. Újabban a posztmodern történetírás képviselői is befordultak egy, korábban már megjárt zsákutcába, amikor is a történelem komplex megismerésének lehetőségét tagadva, elsősorban (újra) a narratívára helyezik a hangsúlyt. Ezzel bezárulna a kör? Vissza HÉRODOTOSZHOZ?

Természetesen nem, s talán éppen a helytörténet-kutatások védik majd meg a mundér becsületét, mikrotörténet-kutatás fedőnév alatt. Ez ugyanis az egyik legújabb divat (bár ez is már néhány évtizedes, de mi az a néhány évtized több ezer éves történelmünkhöz vagy az Univerzum korához képest?). A mikroszintű kutatás ugyanis lehetővé teszi, hogy egy egészen kis témát komplex módon kutatva, az ebből származó megállapításunkat a makrotörténetre is kiterjeszthessük. Mondanom sem kell, hogy ez sem új találmány, hiszen egyes helytörténészek, anélkül, hogy tudták volna, milyen flancos módszert alkalmaznak, már korábban is komplex vizsgálódásokra törekedtek több-kevesebb sikerrel, s eközben szem előtt tartották a tágabb – makrotörténeti – kontextust is.

Azt hiszem, én sem mondok újat azzal, hogy egy kicsit mindenkinek igaza van. Ez nem valami opportunistas, „langymeleg” hozzáállás, hanem inkább arról van szó, hogy egyes történelmi problémákat (vagy korszakokat) esetleg más-más módszerekkel kell vizsgálni. Lényegében, ha komplex módon akarjuk körbejárni a témánkat, akkor bizony hibát követünk el, ha valamely divatos áramlathoz csapódunk, s csak annak szellemében kutatunk. Ez esetleg gyors személyes elismeréshez, sikerhez, netán hírnévhez vezet bennünket, ám ez a siker talmi: hosszú távon mind nekünk, mind pedig a tudományosságnak is ártani fog, nem beszélve a szakmai és szakmán kívüli kontárok gúnykacajáról, akik, ugye, megmondták?

A kis elméleti kitérő után azonban ideje felhagynunk a történettudomány tudományos voltának pusztá bizonygatásával, s megvizsgálni, mitől is az tulajdonképpen.

2.4. A történettudomány nehéztüzérsége: a történelmi források

Naponta, amikor borotválkozás, sminkelés vagy fésülködés közben a tükörbe nézünk, a jelennek egy pillanatával szembesülünk. Hány ilyen pillanat van egy ember életében, amelyből csak néhányat örökítünk meg fényképezőgéppel: egy fontosabb családi eseményt, egy fintort az arcon, nevetést, sírást...? És mi van a többivel?

Néha megírunk egy levelet. Vagy kapunk néhányat évente. A fiókban bizonyos iratok gyűlnek: egy szerződés lakásvételről, fontosabb számlák, amelyeket valami miatt (mondjuk, a vásárolt tárgy garancia alatt van) egy ideig megőrizzük; születési, házassági és halálozási anyakönyvi kivonatok. Nyomok az életünkéből, a jelentősebbek. És mennyi minden, ami magától értetődőnek tűnik, veszik el nyomtalanul. Ha távozzunk, fejfát, sírkövet állítanak, s egy ideig beszélnek rólunk, emlegetnek; először gyakrabban, később már ritkábban, s az emlékek lassan elhalványulnak. Marad néhány fotó, anyakönyvi kivonat, néhány levél... S ha ezek is elkallódnak, egy idő után senki nem tudná, hogy éltünk.

Bizony, így van ez a történelemmel is. A múltat vizsgálva csak arról értesülünk, ami valamilyen módon nyomot hagyott maga után. Ezek a nyomok – az emberi tevékenység különféle formáinak múltbeli dokumentumai – a történelmi források. Ezek lehetnek:

- írott, illetve nyomtatott források;
- tárgyi emlékek (kis és nagy objektumok);
- szóbeli – íratlan – források (szellemi hagyatékek);

- a kutatás alkalmával felgyűlt adathordozók (jegyzetek, hangszalagok, fotók, filmek).³

Más szempontok szerint is lehetséges a források felosztása, például aszerint, hogyan viszonyulnak a történésekhez és folyamatokhoz, amelyekről szólnak. Ilyenképpen megkülönböztetünk **elsőrangú** (első kézből való) és **másodrangú** írott és nyomtatott **forrásokat**. Az olyan források, amelyeknek közvetlen kapcsolatuk volt a történelmi eseménnyel, mindenképpen felértékelődnek, s hitelesebbek, mint a másodkézből valóak (gondoljunk csak a pletykák forrásértékére a hétköznapi életből: mindennapjainkat vitathatatlanul megfűszerezik, de csak a naivak hisznek nekik vakon; vagy vegyük példának a sükettelefon torzító hatását). Vegyünk például egy csatát – természetesen az 1697-ben Zentánál vívottat! – amelyről sokféle forrás született; először is a közvetlenül érdekeltek: az osztrákok és az oszmán-törökök hadijelentései, illetve csataleírásai érdekesek számunkra, de itt vannak még az osztrák szövetségesek is: a spanyolok (a Habsburg-ági érdekeltség miatt), illetve velenceiek, akiknek követei jelentésben számoltak be a csata lefolyásáról. A csata résztvevőinek leírásai (pl. SAVOYAI JENŐ jelentései I. LIPÓTHOZ) forráskritikai szempontból mindenképpen hitelesebbek és értékesebbek, mint a követjelentések. Az óvatosság persze itt sem árt, hiszen a jelentésben már eleve szerepel egy elsődleges értékelés (pl. „magyarázom a vereségemet” cím alatt, ha vesztes csatáról van szó). További óvatosság szükséges azoknak a forrásoknak az esetében, amelyek az esemény után valamivel (esetleg jóval) később keletkeztek, mint például a memoárok, visszaemlékezések. Ilyenkor – az emlékek elhalványodása következtében – nemcsak az adatok megbízhatósága sérül, hanem a bele-magyarázás is fokozottan érvényesül: a szerző elkezd „okoskodni”, esetleg másokkal beszélgetve öntudatlanul kisajátítja mások élményeit.

Van olyan forrástípus, amely mindkét jellegzetességet magán hordozza. Ilyenek a **krónikák**, a középkor kedvelt műfaja. Mivel errefelé a helytörténész főleg újkorral, legújabb korrall foglalkozik, ritkán szokott találkozni vele. Nekünk van egy zentai példánk: DUDÁS ANDOR krónikája.⁴ Andor, a nála jóval közismertebb DUDÁS GYULA öccse, testvérbátyja példáján

■

³ Ez a felosztás igen problematikus, mint megannyi hasonló, hiszen e kategóriák között nem egy metszéspont található. Én magam inkább igyekeztem minél jobban leegyszerűsíteni, nem pedig a végtelékig finomítani, túltárgyalni, ami véleményem szerint csak zavart kelte-ne, s hasonlóan másokhoz, én is a végén csak haszontalanul belegabalyodnék.

⁴ Zentai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: ZTL). F: 381 Joca Vujic Gyűjtemény.

felbuzdulva maga is helytörténet-kutatásra adta fejét, s ennek nyomán krónikát kezdett írni, amelybe belevette a város korábbi történéseit is, majd a szálat egészen 1921-ig vezette; ekkor abbahagyta a munkát, nyilván a trianoni döbbenet hatására. Krónikája sajátos keveréke a forrásközlésnek, újságkivágásoknak, kávéházi pletykák rögzítésének. Nyilvánvaló, hogy a legértékesebb részei az 1880-as évektől az első világháború végéig terjedő időszak leírásai, hiszen ezeket az éveket kortársként, közvetlen szemlélőként élte meg, adatait tudta ellenőrizni (bár nem mindig volt meg benne az igény erre!), ezért a zentai helytörténet-kutatók számára megkerülhetetlen forrás. Ezen az időszakon belül kell tehát elkülönítenünk azokat a részeket, amelyeket személyes megtapasztalás alapján írt meg, illetve azokat, amelyekről az információkat ő is másodkézből merítette.

Van, ahol a **forrásmunkákat** (irodalmat) is a források – mégpedig természetesen a másodlagos források – közé sorolják, ez azonban sok félreértésre ad alkalmat, különösen, ha még nincs sok tapasztalatunk a kutatásban. (Éppen elég dilemmát vet fel, hova soroljuk például a **forrásközléseket**: a forrásokhoz vagy az irodalomhoz, hiszen publikált forrásról van szó, amelyet rendszerint rövidebb-hosszabb tanulmány kísér, vagy terjedelmes jegyzetapparrátussal van ellátva.)

Természetesen tartalom szerint is feloszthatjuk a forrásokat, vagyis aszerint, mihez szolgáltatnak információkat: gazdasághoz, társadalomhoz, demográfiához stb., ennek azonban nem mindig van értelme, mert a legtöbb forrás esetében észrevehetjük, hogy a történettudománynak legalább két ágazatában érdekeltek.

Lelőhelyek • Mielőtt kutatásokba fognánk, s hozzákezdenénk választott témánk forrásainak feltárásához, meg kell ismerkednünk azokkal az intézményekkel, amelyekben ezeket a forrásokat megtalálhatjuk. Elvileg könnyű dolgunk van, mivel a tárgyakat múzeumok, a kéziratos dokumentumokat a levéltárak, a könyveket, nyomtatványokat pedig a könyvtárak kellene, hogy gyűjtsék, őrizzék és feldolgozzák. Mondom, elvileg. Merthogy a dolog korántsem ilyen egyszerű, különösen a múzeumoknál érdemes nemcsak tárgyakkal, hanem kéziratok, nyomtatványok feltárásával foglalkozni.⁵

⁵ A zentai Városi Múzeumban egy ideig komoly folklórgyűjtés is volt, s ennek nyomán itt került sor a kilencvenes évek során a Vajdasági Magyar Népzenei felállítására egy munkatárs alkalmazásával. Egészen a közelmúltig az összes hangzóanyagot itt őrizték, mígnem az időközben Zentán megnyílt Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben került elhelyezésre. Ez figyelmeztetés tehát azok számára is, akik a szellemi hagyatéknak után érdeklődnek: még a levéltárakban is lehet például lejegyzett oral history.

Könnyíti a helyzetünket, ha az adott intézményekben az ott őrzött anyag kutatását különféle segédletek segítik. A levéltárak fondjainak iratanyagát analitikus leltárak, regesták mutathatják be részletesen, a múzeumok gyűjteményeit megfelelően vezetett kartonok mellett kiegészítő, segédkartotékok is, a könyvtárak könyvvállományában pedig a keresést egy jól felépített kartonrendszer segítheti. Persze azért nem árt bekalkulálni a segítőkészséget – a famózus emberi tényezőt –, mert hiába a kitűnő segédletek, ha az adott intézményben lelkesedést vagy megfelelő hivatástudatot nélkülöző bürokraták fogadnak bennünket, akik segítségnyújtás helyett inkább az órájukat lopva vagy nyíltan vizslatva a munkaidő lejártát várják.

Külön tudományágak fogalmazták meg ezeknek az intézményeknek a működési elveit, illetve fogalmazták meg az itt folyó munka módszereit. Egy kívülálló számára nem nagy ügy: begyűjtik az iratot, tárgyat vagy könyvet, bevezetik egy nagy könyvbe – beleltározzák – és... Akkor eltűnik a süllyesztőben? Nem, hiszen a cél nemcsak ezek begyűjtése, őrzése, hanem feldolgozásuk, valamint a hozzáférhetőségük biztosítása mind a tudományos kutatók, mind pedig a parlagi érdeklődő számára, hiszen közkincsről van szó. A levéltárakban folyó munka módszereivel az **archivisztika**, a múzeumokéban a **muzeológia**, a könyvtárakéban pedig a **könyvtártan** foglalkozik. Ha komolyan gondoljuk a kutatást, idővel nem árt ezekkel a tudományágakkal is komolyan megismerkedni.⁶ Nem célom, hogy itt részletesen foglalkozzam velük, néhány mondat erejéig, útmutatás gyanánt azonban szeretném megkönnyíteni az eligazodást ezeknek az intézményeknek a munkájában.

Ami mindhárom intézményben közös: a kéziratok, nyomtatványok, illetve a tárgyak tervszerű, szisztematikus begyűjtése, meghatározott elvek szerint történő rendezése, őrzése és lehetőség szerint az itt őrzött gyűjtemények publikálása. Elvileg ezek a gyűjtemények – persze bizonyos keretek között – bárki számára hozzáférhetők. Megint csak arra kell figyelmeztetnem: elvileg, mert például a levéltárakban belebotolhatunk bizonyos időre zárt iratanyagba (ez az idő 20, 30, 50, de néha 100 év is lehet). Ez a kisebbik baj; főleg a legújabb kor kutatói futnak erre a taposóaknára, s véreznek el menthetetlenül. Rosszabbik eset, amikor a fentebb már említett tunya könyvtáros, haszontalan muzeológus vagy érdektelen levéltáros próbál meg elkedvetleníteni bennünket rosszul

■

⁶ Lásd a mellékelt bibliográfiát. A szakirodalom néha ezeket a tudományágakat is a történeti segédtudományok közé szokta sorolni, nem egészen indokolatlanul, hiszen a kutatót az első megtett lépés alkalmával – vagyis a források feltárásánál – ők segítik.

értelmezett hivatástudatból (van, akiből ez teljesen hiányzik). Legyünk kitartóak, hiszen ezek az intézmények nem öncéllal jöttek létre s működ-
tetik őket, hanem többek között miértünk is léteznek; értünk, akiknek
nincs jobb dolga, minthogy az itt dolgozók életét keserítsük.⁷ Legyünk
kitartóak, ne rettenjük vissza semmitől, de azért igyekezzünk kipuha-
tolni a terepet, megismerni azokat, akiknek a segítségére alkalmanként
rászorulunk. Ez különösen a nagyobb intézményeknél van így, ahol
nem árt létrehozni egy-két – munkánkat könnyítő – kapcsolatot. Azt
gondolnánk persze, hogy mi szükség van erre, különösen ma, a számító-
gépes adatfeldolgozás korában. Milyen egyszerű lesz a gép segítségével
keresni-visszakeresni!

Igen, ideális körülmények között, egy utópiában talán, de nem most
és itt. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek az intézmények
csak nyelik a pénzeket, s látszólag semmit sem produkálnak; különösen
a politikusok szemében nem, akik élet-halál kérdéséről (tehát pénzekről)
döntenek. Igaz, hogy akadnak közöttük is kivételesen kultúrérzékeny
egyének, de ezeknek az intézményeknek mindig is meg kellett küzdeni-
ük a létfenntartásért: azért, hogy legalább egy minimálisan elfogadható
szinten, körülmények között és létszámban végezzék feladatukat. Éppen
ezért állandó a versenyfutásuk az idővel, szinte úgy tűnik, soha nem tudják
a rájuk bízott gyűjteményeket napra készen a kutatók vagy az egyszerű
érdeklődők (olvasók) rendelkezésére bocsátani. Ami pedig a számítógé-
peket illeti, csak gondoljunk saját, személyes sanyarú sorsunkra: mire
hozzájutunk egy elfogadható minőségű PC-hez, már le is gázolt bennünket
az idő, s máról holnapra kiháló állatfaj leszünk mások szemében, ha nem
váltunk időben. Kinek van erre pénze? Az intézményeknek sincs. S milyen
hordozóra mentsünk: floppyra, CD-re? (Én személy szerint holtomig a
nyomtatott szóban bízom egyedül, keserű tapasztalatokból kifolyólag.)

Persze ezek az intézmények is megpróbálnak haladni a koralal. Ilyen
tekintetben megítélésünk szerint legjobban a **könyvtárak** állnak. Kezd-
jük tehát velük, hiszen első utunk – már csak a szakirodalmi tájékozódás
miatt is – ide szokott vezetni. Ma már kicsit is jobb helyeken (talán még
sok falusi könyvtárban is), az újabb gyarapodást már számítógépes adat-
bázisba gépelik, amikor tehát akár szerző vagy cím szerint, vagy csak
tematikusan tapogatózva is előadjuk óhajunkat, a könyvtáros pillanatok
alatt választ adhat arra, hogy az ott helyben kielégíthető-e.

⁷ Mivel muzeológus lévén jelen vagyok a másik oldalon is, az érem mindkét oldalát látva
tudom, hogy mind a kutató, mind pedig az őt kiszolgáló fél türelme igen gyakran próbára
van téve.

Sokkal jobb helyeken – mint például Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban – mi magunk kereshetünk valamelyik szabad terminálon, sőt: tagsági kártonunk online elérhetőségre is feljogosít bennünket. Mi több, a könyvtár adatbázisa az interneten keresztül otthonról is elérhető. (S ez még mind semmi: a könyvtár már rendelkezik egy még igen szerény, de naponta bővülő digitalizált könyvvállománnyal, s nincs kizárva, hogy az egyes itt található „könyvekre” nekünk is szükségünk van!)

A számítógépes keresés lehetősége persze csak az utolsó tíz – jobbik esetben húsz – évben megjelent kiadványokra vonatkozik, a korábbiakat továbbra is a szerzői vagy címkatalógusokban kell keresni. (Bár lehetőség szerint a könyvtárak arra törekednek, hogy fokozatosan ezek adatait is bevigyék.) Itt viszont tudni kell, hogy a könyvtárak a könyveket az ún. ETO-rendszerbe sorolják témák – azokon belül pedig altémák – szerint, s ezt a besorolást követik a katalóguscédulák (kartonok) is, valamint a nagyobb könyvtárak szabadpolcain (és a könyveken) található, útbaigazító ragcédulák is. Első találkozásunk ezzel a rendszerrel talán riasztó és kétségbeejtő lehet, de idővel könnyen kiismerhetjük magunkat benne (persze egy jókedvű, segítőkész könyvtáros lerövidítheti tévelygésünket). Ennek az egész rendszernek egyetlen komoly hiányossága van: az emberi tényező, hiszen ha a könyvet tévesen sorolják be valahová, akkor nekünk veszett ügyünk van, feltéve, ha éppen arra a könyvre van szükségünk.

Minél nagyobb könyvtárról van szó, annál nagyobb az esélyünk arra, hogy a szépirodalmon kívül (nagyságának és jelentőségének megfelelően) szakirodalmat is találjunk. A közkönyvtárak szakirodalmi állománya azonban elég rapszodikusan szokott alakulni, ezért ne legyenek túlzott elvárásaink. Már az is nagy siker, ha a fontosabb lexikonokat, enciklopédiákat, bibliográfiákat fellelhetjük. Ha pedig helyben levéltár, illetve múzeum is található, akkor ezeknek a szakkönyvtárai eleve bővíthetik lehetőségeinket. S szólni kell az új adathordozóról, a CD-ROM-ról vagy a DVD-ről. Vannak ugyanis kiadók, akik régebbi kiadványok, lexikonok, kézikönyvek, monográfiák, folyóiratok eddig megjelent évfolyamainak digitalizálására szakosodtak. Ezek a kiadványok valamilyen okból nehezen hozzáférhetőek, másrészt igen keresettek; mivel pedig könyv alakban való reprint kiadásuk vállalkozói szempontból elég kockázatos és drága lenne, az új média mellett döntenek, ami különben is egyre népszerűbb nemcsak a fiatalabb, de az idősebb generációk körében is. (A kutatónak teljesen mindegy: csak olvasható és használható legyen.) A mi zsebünknek persze még ez sem mindig hozzáférhető, de a magukra valamit is adó könyvtárak ezekkel is igyekeznek kibővíteni kínálatukat, ezért ne idegenkedjünk se a CD-től, se a DVD-től.

A könyvek elérhetősége kétféle lehet: szabadpolcos és raktári. A szabadpolcos könyvek általában olyan kiadványok, amelyeket gyakran keresnek (kézikönyvek, monográfiák, összefoglaló munkák, folyóiratok). Ezek a polcokon a már említett univerzális decimális rendszer értelmében – témák szerint – helyezik el a könyveket. A kisebb könyvtárakban (s mi leggyakrabban ezekkel találkozunk) általában mindent a raktárból kell kikérni, a katalógusban keresés tehát megkerülhetetlen.

Akár közkönyvtárakról, akár egyéb intézmények szakkönyvtáiról van szó, a szakkönyvek általában csak helyben olvashatók, tehát nem kölcsönözhetőek ki. Ez lényegében mindannyiunk érdekében van így; leggyakrabban ugyanis (megint csak a kisebb könyvtárak esetében, de néha még a nagyoknál is) egy-egy címszóból csak egy példányuk van. Némi könyörgéssel, udvarlással lehet ugyan kísérletezni, mert ha esetleg mégis van duplum, akkor a könyvtáros szíve megeshet rajtunk, s fővesztés terhe mellett hozzájuthatunk zsákmányunkhoz. Persze ez csak a legritkább esetben következik be, s nekünk ismét a zsebünkbe kell nyúlni, ugyanis következik az elkerülhetetlen: a xeroxmásolás, hiszen akár munkahelyi ártalomból, akár műkedvelőként ügyködünk, az időnk kevés, éppen ezért drága, nincs helye a hosszadalmas jegyzetelésnek. (Meg kinek van erre türelme?) S még örülhetünk, ha megvan ez a lehetőség, mert megeshet, hogy éppen abban a könyvtárban nincs ilyen szolgáltatás (persze ez már egyre ritkábban fordul elő).

Végül pedig ismét csak a nagy (különösen pedig a nemzeti) könyvtárakról szólva – éhes disznó makkal álmodik – itt valóban nemcsak könyveket találunk, hanem más gyűjteményeket. A már említett Széchenyi Könyvtárban például van térképtár, aprónyomtatvány-gyűjtemény, video- és audiotár, kéziratgyűjtemény. (S itt felhívnám a figyelmet arra, hogy egy délvidéki helytörténetkutató ne csak észak felé tekintessen, mert bizony az újvidéki Szerb Matica Könyvtárában is rengeteg – és nem is csupán szerb nyelvű – „kincs” vár felfedezésre! A Széchenyi Könyvtárhoz hasonlóan könyvkatalógusa ugyancsak elérhető az interneten keresztül is.)⁸

Ami a **levéltárakat** illeti, pillanatnyilag elsősorban a megszokott, tradicionális segédletekre számíthatunk, amennyiben kutatásra adjuk a fejünket, bár meglepetések itt is érhetnek bennünket egyes fondok számítógépes feldolgozottságát illetően, de egyelőre még ne legyenek nagy reményeink.

⁸ Aki még nem kereste és találta meg a két könyvtár honlapját, azonnal tegye meg a következő címeken www.oszk.hu, illetve www.bms.ns.ac.yu.

Az első, amit tudnunk kell: hogy az itt őrzött anyagot iratfondokba sorolják, mégpedig a fondképzők (iratképzők) szerint. Ezek lehetnek magánszemélyek, különféle intézmények, igazságügyi és közigazgatási szervek, egyházak. A fondokon belül további felosztások lehetségesek, attól függően, mennyire volt összetett, szerteágazó a fondképző tevékenysége. A fondok egy része nem tekinthető lezártnak, hiszen ha a fondképző még működik (ilyenek pl. az iskolák, üzemek), a törvény által megszabott időszakokban újabb anyaggal gyarapíthatja a levéltárban őrzött állományát.

A kisebb – regionális illetőségű – levéltárakban (pl. a zentai is ilyen) a fondok számozása gyarapodás szerint folyamatosan történik (*numerus currens*), a fondszám mellett pedig feltüntetik a fondképző nevét, valamint az évkört, amelyen belül az iratanyag keletkezett. Ugyancsak a fondszám mellett szerepel a tétel (doboz, könyv) száma is. A nagyobb – országos érdekeltségű – levéltárakban (pl. Magyar Országos Levéltár) már más felosztással találkozunk, hiszen itt először is nagy állományokat őriznek, amelyeket időszak vagy téma szerint állítottak fel (Mohács előtti gyűjtemény, legújabb kori gyűjtemény), s ezt betűjellel látják el. Csak utána következik egyes fondképzők számozása, ezen belül pedig az iratanyag tételes lebontása könyv, doboz, iratcsomó, esetleg irat szerint.

Még a kis levéltárakban is irdatlan, s első látásra áttekinthetetlen anyag halmozódott fel az idők során, s ez a halmozódás folyamatosan történik ma is. Ezért itt különösen fontos, milyen segédletek állnak a rendelkezésünkre. Az első lépés mindenekelőtt a levéltárban őrzött fondok jegyzéke, amelyből eleve megtudjuk, érdemes-e itt kutatnunk. Szerencsére ilyen fondjegyzékekkel minden levéltár rendelkezik; rosszbabik esetben kéziratos formában, jobbik esetben nyomtatványként akár tartósan is birtokunkba vehetjük (újabb érzékeny veszteség a családi költségvetésre nézve, de hosszú távon kifizetődő befektetés), s esetleg már az internetről is letölthető.

A további feldolgozottságot illetően levéltára válogatja. A Magyar Országos Levéltárban például nyomtatott formában minden egyes fond ismertetője hozzáférhető. A zentai Történelmi Levéltárban ellenben a fondok dossziéiból tudunk további információkhoz jutni, nem mindegyik esetében ugyanolyan szinten (van, amelyikhez találunk analitikus leltári leírást, van, amelyikhez nem). További segítséget nyújtanának egyes fondok iratainak regestái – rövid tartalmi ismertetői –, amelyekből egy-egy irat tartalmát is megismerhetjük. Az ilyenekből soha sincs elég, sajnálatos, hogy szinte fehér hollónak számítanak a levéltárosi gyakorlatban (a kutatók legnagyobb bánatára).

Mind a könyvtárakban, mind pedig a levéltárakban belebotolhatunk egy addig számunkra esetleg új dologba, a mikrofilmbe, állományvédelmi okok miatt ugyanis a régi levéltári anyag egy részét, régi kiadványokat, hírlapokat csak mikrofilmmásolatban kapunk ki. A jövőben várható, hogy a mikrofilmet digitalizált változat (CD-ROM vagy DVD) váltja majd fel.

Végül a levéltárakkal kapcsolatban felhívnam a figyelmet még valamire. Ha olyan szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Magyarországon kutathatunk, akkor számolnunk kell a területi elv szerinti besorolás mellett (megyei levéltárak) más szempontú felosztással, ti. léteznek egyházi levéltárak (számunkra talán a Kalocsai Érseki Levéltár a leginkább megkerülhetetlen), valamint szaklevéltárak is (pl. a Hadtörténelmi Levéltár). Ezeket persze nem kötelező felkeresni, csak akkor, ha kimondottan szűk kutatási témát választunk, vagy pedig minél több és sokféle forrást szeretnénk feltárni, egymással ütköztetni, az esetleges pontatlanságokat kiszűrni.

A **múzeumok** nem mindig szoktak a helytörténet-kutató eszébe jutni, pedig ha múltbeli események, tények után kutatunk, csak úgy tudjuk ezt sokoldalúan megtenni, ha a tárgyi emlékeket is feltárjuk. Mi is az pontosan, amit várhatóan egy mifelénk átlagosnak mondható múzeumban találunk? Először is meg kell állapítani, hogy a vidéki múzeumok Szerbiában is, Magyarországon is komplex jellegűek, tehát nem specializáltak csak egyfajta gyűjteményre, bár a gyűjtemények összetételét illetően mind mennyiségben, mind minőségben megfigyelhetők diszproporciók (ti. van, amelyik múzeumnak a régészeti anyaga erősebb, van amelyiknek – mint például a zentainak – a néprajzi).⁹ Ezek a gyűjtemények nemcsak az „illetékes” szakemberek – régészek, néprajzkutatók – számára fontosak, hanem a helytörténet-kutatóknak is forrásokként szolgálnak. Ahhoz, hogy például kielégítő módon megismerjük egy-egy korszak gazdaságát, társadalmát, fontos tudnunk, milyen eszközöket használtak, milyen termelési módok léteztek, milyen szokások uralkodtak, milyen ruhát viseltek, milyen pénznemmel fizettek... Csak így lehet teljes képet kialakítani, nem hagyatkozhatunk csupán a levéltári forrásokra. (Persze a forrásérték mellett e tárgyak fotói kitűnő illusztrációs anyagot is szolgáltathatnak kéziratunkhoz, amely nélkülük bizony elég száraz és unalmas lenne.)

A gyűjteményeket általában témák szerint rendezik, vagyis van régészeti, néprajzi, helytörténeti, numizmatikai stb. gyűjtemény, ezeken

⁹ Ilyen tekintetben a helytörténészek külön érdeklődésére tarthat számot a Zempléni Múzeum (Szerencs), ahol több mint 800 000, a történelmi Magyarország minden részéről származó képes levelezőlappal álló gyűjteményt őriznek.

belül pedig létezhetnek különgyűjtemények (algyűjtemények) is. A dokumentálás minimális szintje a leltárkönyv, ahova a tárgyakat begyűjtési sorrendben vezetik be. Ezzel párhuzamosan leltári kartonok készülnek, amelyeken elvileg ott szerepel a tárgy fényképe is. Egyes múzeumokban már megkezdődött a leltár számítógépes feldolgozása, s már a közeljövőben várható, hogy ez minden múzeumban bekövetkezik (e könyv írásakor Szerbiában az egyetlen kerékkötője az egésznek egy egységes, mindenki által elfogadott és alkalmazott számítógépes szoftver hiánya). Addig maradnak itt is a hagyományos segédletek: a segédkartonok, amelyek téma, időrend vagy földrajzi eredet szerint segítik a tájékozódást egyes gyűjteményekben. A múzeumokban igen gyakran gazdag fényképtár is található (a zentaiban több mint 10 000 felvétel található), ami részben régi felvételekből, részben pedig az itt dolgozó muzeológusok gyűjtőmunkáját kísérő fotókból áll. Ugyancsak létezhet audio- és videotár. Várható emellett, hogy a jövőben a múzeumok is egyre jobban behódolnak majd az új adathordozóknak – CD-ROM-nak, DVD-nek – s gyűjteményeiket ezeknek a lemezeknek a segítségével is bemutatják a közönségnek.¹⁰

Ellentmondásosnak tűnik, hogy éppen a kis múzeumokban találkozhat a kutató azzal a nehézséggel, hogy az anyag feldolgozottsága csak minimális. Azt hihetnénk, hogy mivel viszonylag kis gyűjteményekről van szó, itt igazán naprakész lehetne a kutatók kiszolgálása. Tudni kell azonban, hogy a múzeum méreteivel az itt dolgozó szakemberek száma nem részarányosan csökken vagy emelkedik, hanem mindenkor a fenntartó jóindulatától függ (még a törvényes rendelkezések ellenére is!). Ugyanakkor a kiállítási tevékenység – bármilyen minimális – megosztja az itt dolgozók idejét (gyakran ugyanazon személyek muzeológusok, kiállításszervezők, -rendezők, sőt ők maguk rakják fel a kiállítást, s akkor a közönségszervezésről még nem is szóltam). Ellenben egy kutató – ha elég türelmes és kivárja – itt számíthat leginkább segítőkészségre, jóindulatra, s a hiányzó kartotékokat pótolhatja az az élmény, hogy a muzeológus – akár csak a leltárkönyv alapján is – esetleg azonnal kiszolgálja, míg „jobb helyeken” néha napokig kellene várni erre. Mert hát itt tényleg néha olyan kis gyűjteményekről van szó, hogy a muzeológus akár becsukott szemmel is megtalálja, amit keres.

A levéltárakhoz hasonlóan itt is számolnunk kell egyházi gyűjteményekkel, valamint olyan múzeumokkal is, amelyek kimondottan egy

¹⁰ A zentai Városi Múzeum például nemrégiben jelentetett meg egy CD-ROM-ot, amelyen bemutatja a múzeumban őrzött mintegy 300 db képes levelezőlapot.

témára szakosodtak. Ezek az intézmények számunkra azért is fontosak, mert a témával kapcsolatban nemcsak tárgyi emlékeket őriznek, hanem gyakran levéltári anyagot is; emellett könyvtáraik is ilyen irányban szakosodtak. Elmondható azonban, hogy ezek a múzeumok is (a hasonló jellegű levéltárakkal egyetemben) a kiegészítő kutatásokat szolgálják elsősorban, bár van, akinek jobban megfelel a fordítottja: hogy először ezekben a szakosodott intézetekben végezze el az elsődleges tájékozódást.

Fahrenheit 451° • A történettudomány alapvető problémája az, hogy csak a fennmaradt forrásokra támaszkodhat, ezek pedig nem egyforma mennyiségben és minőségben reprezentálnak egy-egy korszakot. Ennek következtében néha egész népek elsikkadhatnak: gondoljunk csak a hettitákra, akikről száz évvel ezelőtt csak bibliai utalások voltak, aztán gyors egymás utáni régészeti felfedezések nyomán egy ókori nagyhatalom kerekedett ki, amely – igaz, nem túl hosszú ideig – nagy befolyást gyakorolt a Közel-Kelet történetének alakulására.

A történész nem végezhet laboratóriumi kísérleteket, nem idézhet elő célirányosan történelmi helyzeteket, amiket aztán kényelmesen vizsgálhat, ízekre szedhet. A megfigyelés módszere az egyetlen, amit még ő maga alkalmazhat, de csak a legújabb korra, s azon belül is a kortárs eseményekre vonatkozóan. Maradnak tehát a történelmi források, amelyeket először fel kell tárni, utána megvizsgálni, hitelesek-e, s csak utána lehet őket egymással összevetve továbbértelmezni.

További probléma, hogy a források legnagyobb része pergamenre vagy papírra íródott, ezek pedig olyan anyagok, amelyek ellen összeesküdött a világ minden kártékony élőlénye: a penészgomba, különféle bogarak, de mindenekelőtt a legkártékonyabb – az ember, amely történelme során legalább annyit rombolt-gyújtogatott, mint amennyit épített. Nem kell mindig csak a híres alexandriai könyvtár esetére gondolni, elég a póriaszantai példa: 1769-ben a mezőváros nagy része leégett (ekkor még békés körülmények közepette), 1849-ben újra tűz pusztított (ekkor viszont háborús kártékonykodásból kifolyólag), majd 1945-ben az új hatalom egyes eminens kártevői adták meg a kegyelemdőfést a majdani helytörténészeknek azzal, hogy az általuk haszontalannak vélt iratanyagokat egyszerűen – minden komolyabb selejtezés nélkül – kidobták. Az uralkodni vágyó és hatalmával visszaélő ember egyes uralkodók által megszemélyesítve mindenütt a világon – teszem azt, Egyiptomban, Kínában, Peruban, Mexikóban, meg persze több helyütt Európában is – példáját adta antihistorizmusának, s kijelentette, hogy a történelem vele kezdődik. Volt, aki még az ilyen megindoklást is fölöslegesnek tartotta, s egyszerűen csak gyújtogatott. E piromániás megnyilvánulásokat tetten érve a történész dühében és elkese-

redésben először is legszívesebben elsírná magát, majd szakmát változtatna, de aztán összeszedi magát valahogy, s menti, ami még menthető.

A történész szerencséje viszont, hogy az emberben a destruktív mellett azért ott munkálkodik a konstruktív erő is. Ma példátlan grafománia uralkodott el az embereken; mindenki írni akar: ki verset, ki regényt, ki memoárokat – esetleg helytörténetet –, mi több, ki is adják ezeket. Nehogy azt higgyük, hogy régen ez nem így volt, hiszen az irodalmi megnyilatkozás kényszere az írás megjelenése óta jelen van bennünk. (S csak sóhajtozhatunk azon, mekkora szellemi kincs ment veszendőbe a fent leírt okok miatt!) Van ennek a megnyilatkozásnak egy prózaibb fajtája is: a hivatalos iratok, amelyeknek képzői – gyászos történelmi tapasztalatok, valamint a mindenkori bürokrácia diktálta szükségletek miatt – olykor több példányban is legyártották, s mindenféle helyre szétküldözgették irataikat. Ezért egy-egy másolat másolatának másolata a történelemben olykor nagyobb örömet kelt, mintha aranyat talált volna.

Forráskritika • De ami megmaradt, azzal igen óvatosan kell bánni, hiszen nem minden arany, ami fénylik, különösen, ha a tudatos hamisítás szándéka is fennáll. Ez pedig ősidők óta szintén ott munkálkodik bennünk. Mert mit kezdünk a qádesi csatával, melynek mindkét résztvevője – az egyiptomi és a hettita – győztesnek kiáltotta ki magát? Az ókortól napjainkig nagyon sok csata vesztes résztvevői próbálták meg politikai okokból kisebbiteni vereségüket, illetve az ellenfél győzelmét (lásd: háborús veszteségeinket mindig az ellenfél oldalán dobolják ki és fordítva; kitűnően megfigyelhetjük ezt a törekvést a zentai csata példáján is). Ezek a törekvések különben már saját idejükben le szoktak bukni, mivel más forrásokkal összevetve végül kiderül az igazság.

Sokkal komolyabb célja volt a máig leghíresebb hamisítványnak, Constantinus császár adománylevelének, hiszen erre alapozta a római katolikus egyház világi hatalmát. De nemcsak intézmények próbálkoztak előszeretettel múltjuk vagy korabeli jelenük meghamisításával. Éppen a háborús pusztítások következtében megsemmisült okiratok – birtok- vagy kiváltságadományozó levelek – pótlásának szüksége nyújtott alkalmat arra, hogy sohasemvolt birtokokhoz, kiváltságokhoz jussanak egyes gátlástalan személyek. A hamisítások célja mindenkor anyagi vagy erkölcsi haszonszerzés, de valamilyen előnytelen vagy káros „múltbeli” folt kikozmetikázása, esetleg eltüntetése is.¹¹

■

¹¹ Legalább így, lábjegyzetben illik megemlíteni Heribert Illiget és követőit, akik nem kevesebbet állítanak, minthogy már a középkorban – különféle megfontolásokból – több évszázadot mesterségesen betoldottak, „kitaláltak” (Heribert Illig: *Kitalált középkor. A*

Az elhallgatás problémája talán még nagyobb, hiszen fentiekhez hasonló érdekből elhallgathatnak olyan tényeket, melyek ismerete nélkül a történész gyakran csak feltételezésekbe bocsátkozhat. Machiavelli előtt is létezett már „a cél szentesíti az eszközt” soha eléggé el nem ítéhető elve, amikor is az adott kor erkölcsi normáit tudatosan, előre megfontolt szándékkal megszegve követtek el nagyobbnál nagyobb gonoszítottakat (például egy nép kiirtását célul kitűzve), s később megpróbálták eltüntetni e ténykedés szándékának jeleit, nyomait. A „zsidókérdés” végleges megoldását (*Endlösung*) elrendelő parancsoknak például nincsenek közvetlen dokumentumai. (S emiatt mindenkor jó támadási felület a holokauszttagadóknak; bár ha lennének ilyen dokumentumok, ők akkor is találnának valami más alapot a tagadásra. Hit vagy meggyőződés ellen szinte reménytelen harcolni csupán dokumentumok segítségével.)

Mindent figyelembe véve leszögezhetjük, hogy miután feltártunk egy forrást, alkalmazva a rendelkezésünkre álló technikai eszközöket (a helytörténész esetében leggyakrabban a nagy semmit), de mindenekelőtt az elemzés erre kidolgozott forráskritikai módszereit, meg kell állapítanunk a következőket:

- Mikor keletkezett a forrás?
- Ki bocsátotta ki?
- Milyen érdekek fűződhetnek hozzá?
- Egyáltalán eredeti-e vagy hamisítvány?

És itt rettentően magányosnak kezdjük érezni magunkat. Nem elég, hogy néha alig találunk használható forrást, most, hogy ráakadtunk, mindent magunknak kell elvégezni. Szerencsére nem, mert a történettudománynak nemcsak eszköztárai vannak, hanem szövetségesei is. Itt most nem a többi társadalomtudományra gondolok, mint a néprajz, a kulturális antropológia, a régészet vagy a szociológia, amelyek tulajdonképpen kiszélesítik a források választékát, a kutatás módszereit, ezzel együtt pedig a komplex vizsgálatot és látásmódot segítik, hanem igazi fegyvertársakra, akiknek külön arzenáljuk van a segítségnyújtásra.

történelem legnagyobb időhamisítása. Budapest, 2002⁴. S ha nem is hisszük el mindazt, amit állítanak, állandó figyelmeztetésként ott kell, hogy lebegjen a szemünk előtt: akár még ilyen kártékony intervenciók is elképzelhetőek.

2.5. A történelem segédtudományai

Azért, mert „segédek”, nem kell őket lebecsülni; ma már mindegyik szinte önálló életre kelve komoly tudománygá fejlődött, saját módszerekkel, a nagyfokú specializálódás velejárájaként, hiszen a történet-tudomány egy-egy speciális területével, ismeretanyagával foglalkozó ágazatának tekinthetők. Kezdetben nem így volt; eleinte csak néhányuk önállóságát ismerte el a történettudomány, ma pedig már történeti segédtudományok egész sora segíti elő a történeti kutatást – lényegében ők emelik azt tudományos szintre. Nemcsak a heurisztikát (források feltárását és begyűjtését) segítik, hanem a forráskritikát (azaz a források kiválogatását, felhasználását, értékelését, értelmezését) is.

Mivel sokuk között létezik átfedés, vagy egyes ágazatok teljes önállósulása következik be, nincs egységes álláspont annak elbírálásában, mely ágazatok tartoznak a segédtudományok közé. Mi most csak a legfontosabbakkal ismerkedünk meg néhány szó erejéig.¹²

Kezdjük talán a **paleográfiával**, hiszen ez a segédtudomány magával az írással foglalkozik, pontosabban a régi írások történetével, használatával, olvasásával, átírásával, karakterisztikaival, társadalmi és földrajzi elterjedésükkel foglalkozik. A paleográfia „hatáskörébe” csak a kézzel írott könyvek – kódexek – és az oklevelek tartoznak, tehát olyan források, amelyeket pergamenre, papírra, papiruszra (esetleg viasztáblára) írtak, tehát nem véstek. Már nevéből következtethetünk arra, hogy középkori (tehát latin nyelvű) források felhasználására vetemedő helytörténészek munkáját segítheti sikerrel. Mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a latin írás koronként és területenként változott, bizonyos fejlődést ért meg; a paleográfia ezek rögzítését, behatárolását, majd a szövegek olvasását teszi lehetővé.

Miután belekontárkodtunk a paleográfiába, megismerkedhetünk a másik segédtudománnyal, az **oklevéltannal** (diplomatika), amelynek kutatási tárgya az oklevél (diploma). Ez olyan középkori irat, amelyet meghatározott formák között, meghatározott helyen állítanak ki, s amely valamilyen jogi természetű dolgot tartalmaz. Az oklevél lehet **eredeti** vagy **másolat**, valamint **fogalmazvány**, hitelességénél fogva pedig **valódi** (hiteles) vagy **hamis**. Mivel a formai és tartalmi elemek általában koronként konzervatív módon kötöttek (bizonyos formulák ismétlődnek), elemzésükkel a kuta-

■

¹² A történeti segédtudományokról általában lásd Antoljak, Stjepan: *Pomoćne istorijske nauke*. Kraljevo, 1971; Stipišić, Jakov: *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*.

Latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija. Zagreb, 1972; Kállay István szerk.: *A történelem segédtudományai*. Budapest, 1986; Bertényi Iván szerk.: *A történelem segédtudományai*. Budapest, 2001.

tónak először is el kell döntenie, hogy valódi vagy hamis oklevélről van-e szó, s csak azután láthat hozzá a további vizsgálódáshoz. A paleográfiai és az oklevéltan művelői forrásközlésekkel segítik a történész munkáját, hiszen így nem szükséges az eredeti oklevelet, iratot vizsgálni, csupán akkor, ha valamilyen részletet szeretnénk tisztázni (meg persze mindig vannak hitetlen Tamások, akik csak saját magukban bíznak).

Ma már egyébként a történettudomány inkább afelé hajlik, hogy a diplomatikát egy átfogóbb segédtudomány – az **irattan** – egyik ágaként tartsa számon. E felfogás szerint tehát az irattan lehet a) középkori (azaz a fent leírt oklevéltan) és b) újkori. Ez utóbbi magyarországi viszonylatban a Mohács után keletkezett iratokkal foglalkozik. Az újkori iratok sok tekintetben hasonlítanak a középkoriakhoz, hiszen itt is meghatározott iratképző szervek (hivatalok) produktumairól van szó, amelyek bizonyos szabályok (törvények) által előírt módon keletkeznek.

További segítségünkre lehet a **kronológia**, amely a történelem során használatos különféle időszámításokkal, érákkal foglalkozik. A kronológia művelői módszereiket felhasználva táblázatokat állítanak össze, amelyek útmutatással szolgálnak egy-egy adott dátum átszámítására. Nem csak a középkorászoknak fontos ez, hanem azoknak is, akik török, vagy esetleg zsidó időszámításba „botlanak”. Fontos itt még kihangsúlyozni azt is, hogy nemcsak az érák változtak, hanem koronként a hónapok nevei is.

A **történeti földrajz** a történész számára térbeli tájékozódást biztosít, vagyis a történelem és a földrajz viszonyait vizsgálja adott időszakban. Forrásai között a térképek mellett ott szerepelnek az oklevelek, bennük a határbejárást tartalmazó részekkel, országleírások, képes ábrázolások (vedutták). Ma a kutatók munkáját nagyban könnyítik az időközben megjelenő összefoglaló munkák, kézikönyvek, adattárak.

A **genealógia** – eredet- vagy származástan – különös jelentőséggel bír sok helytörténet-kutató számára, hiszen igen gyakori, hogy valaki csupán családfakutatással foglalkozik, s csak ilyen vonatkozásban kerül kapcsolatba a helytörténettel. A genealógia rámutat azokra a forrásokra, amelyeket ilyen irányú munkánkban sikerrel használhatunk, valamint arra, hogyan kell megfelelő leszármazási-vérrokonossági jegyzéket, táblázatot, végül pedig a családfát felállítani. A genealógia módszereinek összetettsége igényli más történeti segédtudományok (kronológia, történeti földrajz, diplomatika, paleográfia, heraldika, történeti statisztika, történeti demográfia stb.) igénybevételét is.

Az **archontológia** tisztség- és hivatalviselőkkel foglalkozik. A kormányzat, az igazgatás a történelem során változásokat él meg, s ezeket a

változásokat kell rögzíteni oly módon, hogy a hierarchia megállapítása mellett nevén is megnevezzük azokat, akik egy-egy posztot, tisztséget betöltöttek, valamint működési idejüket is behatároljuk. Gyakorlati okokból már igen korán nyomtatásban is megjelentettek címtárakat, titulatúrákat, tiszticímtáras kalendáriumokat, amelyekben tisztségviselők, hivatalnokok névsorait közölték.

A **szfragisztika** – szigillográfia, pecséttan – szerves módon kapcsolódik az irattanhoz, illetve a diplomatikához, hiszen a pecséteket vizsgálja. A pecsét kemény nyomófej által képlékeny anyagra – viaszra – átvitt lenyomat, amelyet magánszemélyek vagy testületek megkülönböztető jelként használtak, általában valamilyen irat hitelesítésére (bizonyágul, hogy az adott iratot ők adták ki). A legújabb korban ezeket a pecséteket festékes bélyegző, illetve annak lenyomata vette át. A pecséteknek a címerekhez hasonlóan hagyományos elemeik voltak (feliratozás, képi ábrázolás módjai), ennél fogva esetenként fontos adatokat szolgáltathatnak az irat kibocsátójáról. Mindenkori funkciójuknál fogva azonban vizsgálatuk elsősorban egy-egy irat hitelességének megállapítása miatt lehet fontos.

A **falerisztika** kitüntetésekkel foglalkozó tudományág. A kitüntetések az egykor divatos rendjelekből fejlődtek ki, s katonai, illetve polgári érdemek jutalmazására használták. Ezek általában adott korszakokban eltérőek voltak, ezért egy-egy időszak fontos forrásaivá léphetnek elő.

A **metrológia** a múltban használatos mértékrendszerekkel foglalkozik. Ezek feltárása, átszámításai a mai mértékrendszerre különösen a gazdaságtörténet kutatói számára nyújtanak hasznos segítséget.

A **numizmatika** kutatási területe a pénz mint tárgy (fizetési eszköz), de tanulmányozza a pénznek a mindennapi életben betöltött szerepét is. Általában a feliratozás, illetve képi ábrázolás koronként szabott volt, aszerint is, mi kerül az előlapra, illetve a hátlapra. Mind a gazdaság-, mind a társadalomtörténet kutatásában hasznos segítségünkre lehet.

2.6. Tartalmi értelmezés

Miután feltártuk a témánkhöz szükséges forrásokat, majd pedig a segédtudományok hathatós segítségével bemértük forrásértéküket, azaz felhasználhatóságukat, még mindig csak félúton jártunk. Lényegében csak történelmi adatokat gyűjtöttünk, vagyis lehetővé tettük önmagunk számára egy téma körüljárását.

Ha azt állítjuk, hogy a történelmi források a történész nehéztüzérsége, akkor ennél a szóképnél maradvá azt is mondhatjuk, hogy valakinek az ágyúval be kell mérni a célpontot, s lehetőleg találatot is illik elérni.

Bizony a forrás önmagában még nem minden, azt értelmezni is kell. Számtalanszor megtörténik, hogy egyazon forrást már többen feltárták, vizsgálták, s egymástól esetleg eltérő eredményre jutottak.

Most buknak le a történészek! – neveti el magát kajánul a szkeptikus. Van ebben némi igazság, mégpedig amiatt, mert nem mindegy, hogy a begyűjtött adatokat miként csoportosítjuk, értelmezzük. Elsősorban az okozati összefüggéseket kell megállapítani, nem felcserélni az okot és az okozatot, nehogy a végén a fark csóválja a kutyát. Mindenekelőtt pedig ne keverjük az okot az ürüggyel, ami mindenkor elő szokott fordulni. Még ma is akadnak történészek, akik az első világháború kitörésének okaként, nem pedig ürüggyeként emlegeti fel a FERENC FERDINÁND elleni merényletet, mert ez olyan tetszetős (holott tulajdonképpen a korabeli politika demagóg szlogenjeit szajkózza 90 évvel később). Miért indultak keresztes háborúk? Miért irtották ki a templomosokat? Miért voltak boszorkányüldözések? Miért és hogyan következhetett be a holokauszt? Ezek mind olyan kérdések, amelyekre szintén korabeli források kínálják készségesen a válaszokat, a naiv kutató pedig mit sem sejtve belesétál a csapdába. Pedig valóban itt dől el, tud-e a történész tudósként is produkálni valamit. És éppen ezért van szükség minden egyes – még a legjámborabbnak tűnő – téma sokoldalú, komplex vizsgálatára. Használjunk tehát minél több és többféle forrást. Valamely történelmi eseményről olvasva egy laikusnak talán nem is jut eszébe, milyen babramunkával jár egy ilyen kerek történet megírása; gyakran több történész örökíti át egymásnak egy-egy kis adalékot, mire aztán valahol a – mondjuk – huszonötödik „kerekíti le a sztorit”. Gondoljunk a bírósági perekre, ahol a bírónak a feljelentésen kívül nincs szinte semmilyen előképe az ügyről. Ott vannak viszont a tanúk, valamint a helyszínelés eredményei. Ezekből kell rekonstruálni az eseményt. Látszólag ebben a folyamatban segít neki a védő, illetve a vádló, akik azonban eltérő érdekeket képviselnek, miközben – ugyebár – mindkettő az *igazságot* védi. A tanúk meg sokszor egymástól teljesen eltérő változatokat mesélnek el ugyanarról az eseményről. A bíró dolga, hogy ezeket az ellentmondásokat megfelelően értékelje, s eldöntse, végül is kinek van igaza. S persze ott van még az is, hogy a vádlott addig nem bűnös, amíg ezt be nem bizonyítják. S hányszor előfordul a történelem kutatásánál is, hogy bizonytalan forrás szól egy eseményről, személyről, amellyel kapcsolatban utána sokáig szinte semmi egyebet nem találunk, így kellő számú és minőségű forrás híján bizony ott marad történelmünkben itt-ott egy kis fehér foltocska. Mint ahogyan néha bizonyítékok hiányában felmentik a közismert maffiafevért is.

Minden kutatást megelőző valamilyen munkahipotézis felállítása. Újabb komoly figyelmeztetés: ne hagyjuk, hogy ez a hipotézis előítéletként ránk

telepedjen, eluralkodjon rajtunk, mert akkor történhet meg, hogy téves következtetéseket hozunk meg. A történetkutatás csak annyiban hasonlít a puzzle-hoz, hogy itt is egy meghatározott képet kell kirakni. A puzzle-nál azonban előre ismerjük a képet, amit ki kell raknunk, a történelmi tények, események tekintetében pedig más a helyzet, hiszen ha ezeket nem tárjuk fel, akkor nincs is semmilyen kép. Sőt, ha kiraktunk egy-egy ilyen képet, akkor jön a java: több képből egy még nagyobbat alkotni.

Mindig jó, ha a kezdő, tapasztalatlan kutatónak mentorai vannak vagy szaktekintélyek, akikre felnézhet s megbízhat bennük. Tegyük így, de ez a bizalom ne legyen feltétel nélküli. Számtalan példa van a történetírásban arra, hogy egy-egy sztereotip megállapítás vagy egy történelmi személy, esemény megítélése milyen makacsul öröklődik át professzorról tanítványra, könyvről könyvre, s milyen nehéz ezeket megdönteni. Jómagam is szembesültem ezzel a problémával első publikálásaim alkalmával, amikor az első recenzió intelmeit, kiegészítésre, javításokra való felszólításait szolgálai módon, megszeppenten követtem-végrehajtottam. Később rájöttem, hogy a felelősség elsősorban az enyém, s az, hogy megjelent írásom harmadosztályúra sikeredett, elsősorban azért történhetett meg, mert nem jártam körül elég alaposan a témát, s túlságosan nagy bizalommal kezeltem a témával kapcsolatos forrásmunkákat, valamint kritikátlanul elfogadtam sztereotip megállapításait.¹³ Levonva a tanulságokat, következő írásomhoz sokkal körültekintőbben gyűjtöttem az adatokat, igyekeztem minél alaposabb szakirodalmi és forráskutatást végezni, és ebből olyan önbizalmat szereztem, amely felbátorított, hogy vitába szálljak a recenzenssel, akinek a felkészültsége a témából – mint kiderült – sokkal hiányosabb volt az enyémnél.¹⁴

Önálló ítéleteket meghozni nagyon nagy felelőséggel jár, nemcsak szaktudást, hanem tapasztalatot is igényel, ezért rendkívül kényelmes, ha a felelősséget szaktekintélyre hárítjuk és rá hivatkozva lemásoljuk. Megtehetjük, de meg kell okolni, hogy miért. Másrészt nyugodtan ismerjük be tévedéseinket, melyeket kezdőként elkövettünk, s ez – ha mód van rá – ne álljunk publikálni valahol (lehetőleg mindig ott tegyük, ahol a tévedést elkövettük). Ifjúkori bűneink előbb-utóbb különben is kiderülhetnek, jobb tehát, ha a lebukásnak elébe megyünk, mert így nem veszítjük el a hitelünket, s elnyerhetjük vagy erősíthetjük a szakma megbecsülését.

■

¹³ Stradanje senčanskih Jevreja tokom fašističke okupacije 1941–1944. godine. *Rad vojvodanskih muzeja*, 1991. br. 33, 107–113. p.

¹⁴ Jevrejska konfesionalna udruženja u Senti do 1941. godine. *Rad vojvodanskih muzeja*, 1993. br. 35, 141–146. p.

S mindez még nem jelent tiszteletlenséget, hiszen a nagy tekintélyek is elkövetnek hibákat, nem vesznek figyelembe minden körülményt, s idő előtt messzemenő következtetéseket vonnak le. A helytörténész különösen legyen óvatos, mert az általános megállapítások nem kell, hogy mindenütt, mindenkor érvényesek legyenek. Egy eldugott, isten háta mögötti kis hegyi falu nagyon öntörvényű közösséget alkothat, amelynek csak nagyon laza kapcsolatai lehetnek az országos szintű történésekkel, folyamatokkal.

És persze ott van az átkos politika, amelynek kártékony, sokszor demagóg retorikája hemzseg a sztereotip és szubjektív megállapításoktól, ítéletektől, minősítésektől, gyakran szinte semmi köze nincs a realitásokhoz, viszont sajnos gyakran beszivárog a társadalomtudományokba, így a történettudományba is. S valljuk be, éppen az akadémiai szaktekintélyek vannak kitéve ennek a káros hatásnak, akár mert öntudatlanul „veszik a lapot”, akár mert így biztosabbnak vélik szakmai előrehaladásukat. Nem mentes azonban ettől a helytörténész sem, vagy azért, mert hisz a szaktekintélynek, vagy mert ő is könnyebbnek látja a kisebb ellenállás vonalán való haladást. Ilyen tekintetben tehát a napi politika mindig nagy, embert (és történészt) próbáló kihívást jelent a kutató számára.

Ne legyünk öncélúak, de a mítoszrombolás kihívásait se kerüljük. Persze csak, ha elég bátrak vagyunk, hiszen ne feledjük, hogy SZEKŰ GYULA mekkora tekintélynek számított a maga idejében, mégis, amikor „boncolni” kezdte RÁKÓCZIT, szinte lincshangulat lett úrrá mind a szakmában, mind pedig a laikusok körében!

Mindeközben nem téveszthetjük szem elől, hogy mai értékrendjeink szöges ellentétei lehetnek a korábbiaknak. Ami ma etikus, az száz évvel ezelőtt nem volt az, és persze fordítva. Minél régebbi korokat vizsgálunk, annál óvatosabbnak kell lennünk bizonyos ítéletek kimondásánál. Éppen ezért – ha már minden áron pálcát törünk – igyekezzünk megismerni minél jobban a kor társadalmát, kultúráját. (Ez most különben is „trendszerű”, mármint a társadalomtörténet-kutatás.) De inkább ne tegyük; nem vagyok róla meggyőződve, hogy ez a mi feladatunk, s nem ettől lesz tudományos a munkánk. Ha mégis, akkor először nézzünk magunkba: mindent megtettünk-e azért, hogy objektíven ítéljünk, kizárva az előítéleteket, a külső, károsan befolyásolni tudó, szubjektív hatásokat.

